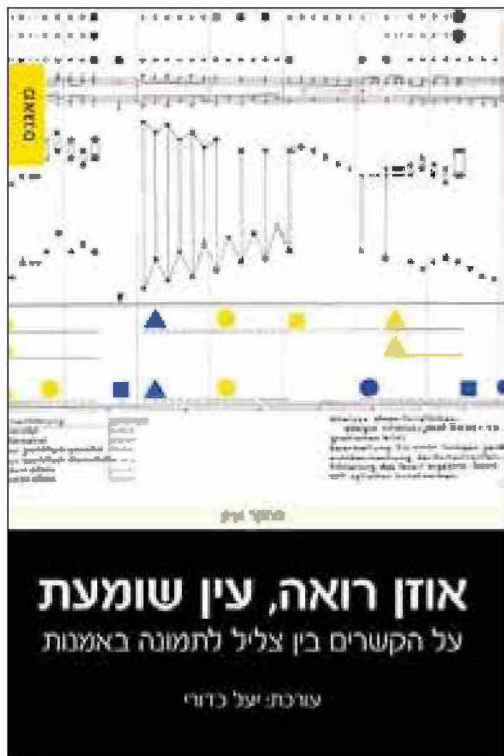

הקשר בין צליל לתמונה באמנות

יהודית מליק-שירן

אוזן רואה, עין שומעת מאת ד"ר יעל כדורי. הוצאת מאגנס, 231 ע' 2013.

מה בין מוזיקה לאמנויות אחרות? מהו חופש ויזואלי עשיר? איך מתקשרת הפיזיולוגיה של המוזיקה עם פילוסופית האמנות?

עניינו של הספר "אוזן רואה, עין שומעת" הוא בקשרים בין צליל לתמונה באמנות. את הספר ערכה ד"ר יעל כדורי שהיא מרצה לאמנות ב"בצלאל" והיא גם מוזיקולוגית ותאורטיקנית החוקרת את הקשרים של המוזיקה באמנות. תשעה מאמרים מאת אנשי אקדמיה מישראל ומחול" מהמובילים בנושאים אלה, יש בספר שערכה וכולם נוגעים בדיאלוג בין המוזיקה לאמנות. הדיאלוג מתרחב בין שלושה תחומים: מוזרניזם, אוונגרד ואמנות עכשווית.

היופי בספר הזה, שכונסו אליו ארבע מסות שכתבו אמנים המתארים את תהליכי היצירה שלהם, ראיונות עם אמנים שונים על דרך עבודתם, ובפני הקוראים נפרשת פנורמה רחבה של המחקר העכשווי בתחום, המשלבת בין תאוריה לפרקטיקה ומוארת בחומר ויזואלי עשיר. מגוון רחב של דיסציפלינות מיוצגות בספר, ובהן תולדות האמנות, מוזיקולוגיה, פילוסופיה, טכנולוגיה וקוגניציה. נידונים בו קשרי מוזיקה, סאונד ודימוי בציור, מוזיקה, פרפורמנס ארט, אמנות קול, קולנוע, אנימציה, מוזיקה ויזואלית ויצירות מולטימדיה.

מה ניתן לעשות עוד עם מילים חוץ מלברוא אותן כל פעם מחדש? שאלה זו מחברת את הקורא לשתי תפיסות של אֶקְפְּרָסִיס (מוזיקלי). האקפרסיס מקורו ביוון העתיקה שפירושו תיאור מילולי המחיה בעיני הרוח את מה שלא קיים עוד. האקפרסיס יוצר אמנות דרך מדיום אחד להציג יצירת אמנות במדיום אחר. לידיה גר כותבת המאמר הזה מנסה להראות את השילוב בין שני המובנים של האקפרסיס שחושף את תרומתו בכלל ואת האקפרסיס המוזיקלי המביא להתפתחויות באמנות. כמו לקחת סוג

של דימוי מתחום הספרות, מטפורה המציגה שני תחומים השונים זה מזה אך מבליטה את הדימוי ביניהם. לדוגמא: הבטן שלי היא מחסן הצרות שלי. לכאורה, דוגמא מהחיים. אך מחסן לקוח מהעולם התעשייתי, הבטן הוא איבר בגוף האדם והצרות והבעיות מוצאות מקום מסתור בתוך המחסן הזה שנקרא בטן. האקפרסיס מציג את הדימוי ואת הדיאלוג שנוצר ממנו בתחומי אמנות שונים.

את המענה לשאלתי מה ניתן לעשות עם מילים? מבהירה עורכת הספר ד"ר יעל כדורי, כשהיא מראיית שתי אמנויות שעיקר עבודתן האמנותית מתבססת על קולן. האמנית הראשונה, היא עדינה בר-און מישראל, היא מוגדרת כאמנית פרפורמנס, היוצרת את רגעי הרגש באמצעות ישותה, גופה ובשרה. בראיון היא מודה שלעבוד עם חומר, זה רגש עבודה. עבודה עם חומר זה ביטוי של רגש שאליו יתלוו צורה ותוכן. למה הדבר דומה? זה דומה לשחקן שאומר במילים אבל לצורך אמנותו משתמש באיכויות קולו כמו שירה אופראית. האמנית השנייה, היא קיאה גואידי מאיטליה הבודקת את המתח הפורה בין הלחנה, שפה, סאונד, דימוי וחומר. גם גואידי משתמשת בקולה, בקצב נשימתו כדי להביע את איכויותיו של קולה. והיא אומרת ש"קול אחד אינו יכול להתאים להכול. הקול הוא כחומר ביד היוצר ויש להתאים אותו למה שמחפשים. אפשר לגוון קולות. הגיוון יוצר עניין

ומנותק מההקשר הרחב; אלא להשתמש בשניהם יחד: אוזן שומעת ועין רואה... גם שניהם.

הספר שופע תמונות ומיצגים וזה אולי ייחודו לעורר מודעות ולהרחיב את הדעת בקשרים האמנותיים שנוצרים בין צליל לתמונה, בין תנועה לקול, בין מיצג ויזואלי לעיבוד החומר הרגשי. מאמר שמאוד אהבתי בספר הציג את הדיון בין צליל לתמונה. מאמרה של רות הכהן-פינצינר. הצליל נוצר ומתחולל בשעה שהאוזן קשובה לרחשי הטבע. כשאנו במצב של מדיטציה אנחנו שומעים תדרים של שקט. גם שקט מפיק צלילים. את הצלילים אנחנו שומעים באמצעות אוזנינו כשעינינו עצומות. יש האומרים שהצלילים המופקים בשקט, בדממה אותם האוזן רואה והעין חווה. צלילים המופקים באמצעות כלי נגינה יוצרים בדמיוננו את החיבור לתמונה. המוזיקה היא פסקול הנלווה לנרטיב הקיים בזכות עצמו, וההנפשה שהמוזיקה מייצרת היא כפולה. התמונות באנימציה מספרות סיפור צלילי או סיפור מילולי. כשהצליל מושהה גם האנימציה מוקפאת. ניקח לדוגמה את הבלדה ל"שולית הקוסם" של גתה, סיפור המעשה מתאר מכשף שיוצא לדרכו, ושוליתו, שהשכיל ללמוד ממנו כמה מילות קסם מבקש באמצעות אחת מהן לגייס את המטאטא הישן שיעשה את מלאכתו במקומו- ימלא דליים מן הבאר ויביאם אל בית הקוסם. הקסם מצליח, אך יותר מהמידה הרצויה. השוליה שוכח את מילת הקסם שתפסיק את הפעולה של הייצור האוטומטי החוזר אל הבאר, ממלא דליים ומציף את הבית. השוליה מחבל תחבולה: שבירת המטאטא לשניים. לתדהמתו התחבולה שלו לא מצליחה, כי מנגנון הקסם רק מוכפל. במקום המטאטא האחד נצבים עתה שניים. שני כלים רובוטים ממלאים דליים ומציפים את הבית. הפעולה שלהם בעניין מילוי הדליים מהבאר הופכת לפעולה מהירה ושני המטאטאים רצים ממש למילוי תפקידם. בייאושו הרב קורא לעזרת המכשף וזה משיב את הסדר אל כנו.

מנקודת מבט נרטולוגית, העלילה בבלדה מתגלגלת מכוחן של פעולות דיבור. וולט דיסני יצר סרט הנפשה (אנימציה) המבוסס על הבלדה של "שולית הקוסם". המוזיקה לעתים מחוללת את הרצף הסיפורי ולעתים משהה אותו. ההשהיה מביאה את המתבונן בסרט להפעיל את מחשבותיו. בכך היא יוצרת רצף נרטיבי בין המחשבה לבין פעולות האמירה בסרט לבין הדיאלוג המוזיקלי המתכתב עם כל אלה.

במספר הקולות, במחוות, באינטונציה הקולית, בעוצמות ובהפסקות השקט" (עמ' 63).

ג'וזף שפריצק, הוא אמן קול ומפיע בהופעות בין תחומיות כמו מוזיקה ואמנות, מוזיקה ותנועה. נחשב לאחד מראשוני משוררי הסאונד בישראל. בעבודתו הוא מציג את השירה הפונטית של אמני הדאדא והפורטוריזם. הוא משתמש בקטעים שיש בהם שגיאות פונטיות כמו הטקסט על יוסף טרומפלדור ומדקלם את השירה בהגייה הנכונה. ההגייה הנכונה יוצרת את הצליל הנכון והאיכותי בטקסט סאונד טבעי ולא בטקסט סאונד אלקטרוני. השימוש בחומר הקולי הטבעי ללא מוזיקה אלקטרונית מלווה מחזיר את המאזין אל האוזן שחווה את החוויה וגם רואה את התפתחותה. לכן הספר נקרא "אוזן רואה, עין שומעת" כותרת הספר נלקחה מפסוק בספר משלי כ' 12. כאילו שני האיברים הנוגעים בחושים מתחלפים בתפקידים. "אֵזֶן שֹׁמֵעַת וְעֵיִן רֹאֶה - ה' עֹשֶׂה גַם לְנִיְהוֹם". האוזן שלנו, המסוגלת לשמוע את המציאות, והעין שלנו, המסוגלת לראות את המציאות, שתיהן מתנה מאלוהים ויש להכיר לו טובה עליהן; אלוהים עשה גם את המציאות וגם את שני החושים הללו, ומשום-כך הם תואמים.

יש אוזן אשר שומעת את כל דברינו, ויש עין אשר רואה את כל מעשינו - ולכן אלוהים ברא לאדם חושים שיעזרו לו לתפקד באמצעותן. ישנם אנשים, שמרוב דבקותם באמונה מסוימת, מתעלמים מהעובדות הסותרות אמונה זו, ואף הופכים את ההתעלמות לאידיאולוגיה: לדבריהם, החושים מטעים אותנו, והדברים שאנחנו רואים ושומעים אינם רלבנטיים. לאנשים אלה נועד הפסוק שלנו: חוש השמיעה וחוש הראיה אינם המצאה של "השטן" או של "יצר הרע"; אלוהים יצר את שניהם. אלה הם שני אמצעים שהאל נתן לנו כדי לעבוד אותו, להתקרב אליו ולהגיע אל האמת. לכן יש להתייחס בכבוד למראה עינינו ולמשמע אוזנינו.

הביטוי גם שניהם משמעו גם את שניהם יחד, גם את השילוב ביניהם (ראו גם שניהם): ה' יצר לא רק את חוש הראיה וחוש השמיעה אלא גם את השילוב ביניהם, את הכישרון להצליב מידע מחושים שונים ולהגיע למסקנות. גם זה כישרון שיש להשתמש בו ברצינות: לא לסמוך רק על שמועות - כי הן עלולות להיות מוגזמות או מטעות; לא לסמוך רק על מראה עיניים - כי הוא עלול להיות מצומצם

רוסו אומר בחיבורו על המסה של הלשוונות(עמ'88) "אחד מיתרונותיו הגדולים של המוזיקאי היא היכולת לצייר את הדברים שלא ניתן לשומעם, בעוד ידו של הצייר קצרה מלייצג את הדברים שלא ניתן לראותם". ומה משמעות מחשבותיו של רוסו? כדי לענות על שאלה זו, אנסה לברר לעצמי את מקומה של המוזיקה ואת חיבורה לאמנות ויזואלית, לאמנות שהיא רצף מתנועה ורצף של סאונד קולי. המוזיקה יוצרת נתיבים כדי לפלס לשפתה מקום בחיי בני האדם. הרצף בין הנתיבים הדינמיים של התמונה יוצר את החיבור למוזיקה ולתנועה. לאופני הצירוף בין צליל ומראה אין גבולות. ככל שהצלילים והמראות יוצאים ממרחבי הגבולות ויוצרים שפת התבוננות חדשה התצורות האסתטיות יוצרות חזון אמנותי או תרבותי המתכתב עם האוזן הרואה והעין השומעת.

מאמרו של זהר איתן, דן בקשרים תפיסתיים-קוגניטיביים: בין גובה, צליל ועוצמתו לבין היבטים של חושים שאינם שמיעתיים: מיקום ותנועה במרחב הפיזי, ראייה ומגע. הדיון בקשרים אלה מזדגם ביצירתו של היידן "בריאת העולם" ומגיע למסקנות שהמוזיקה נוגעת ברגש המכיל ובעזרתו המאזין חווה שינויים מוזיקליים המתבססים על רצף סיפורי מילולי או תמונתי. לא ניתן להפריד את מקומם של צלילים גבוהים וצלילים נמוכים. כי גם הצלילים הגבוהים מספרים סיפור צלילי וגם הצלילים הנמוכים מספרים את רצף המראות הנחזות מול עיני המאזינים העצומות. העיניים שומעות והאוזניים רואות. אמנים ומוזיקאים אוהבי אמנות, סטודנטים ומורים יגלו ספר מרתק המרחיב את האופקים ואת הבינה האישית. ספר מומלץ מאוד.